

УДК 821.161.3-95'«19»:81'22

Людміла Міхайлаўна Садко

канд. філал. навук, дац.,

дактарант Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры

Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Lyudmila Sadko

Candidate of Philology, Assistant Professor,

Postdoctoral Student at the Research Centre of Belarusian Culture, Language and Literature

of the National Academy of Sciences of Belarus

e-mail: konovod1@yandex.ru

**ЭСТЭТЫЧНАЯ ДАКТРЫНА М. БАГДАНОВІЧА-КРЫТЫКА
Ў СВЯТЛЕ МАДЭЛІ КАМУНІКАЦЫІ І. ЭВЕН-ЗОХАРА**

У артыкуле з пазіцыі метадалогіі полісістэміста І. Эвен-Зохара разглядаюцца крытычныя артыкулы М. Багдановіча, у якіх тэарэтык і практык беларускага прыгожага пісьменства дакладна вызначае праблемы нацыянальнай літаратуры пачатку XX ст. – адсутнасць найважнейшых кампанентаў: адрасанта, адрасата, а таксама распрацаванага сучаснага рэпертуару, функцыянаванне якога кантралюецца сацыяльнымі інстытуцыямі і рынкам. Удакладняюцца спосабы і прыёмы распрацоўкі рэпертуару новай беларускай літаратуры як сукупнасці агульных і канкрэтных мадэляў (лексіка-сінтаксічных, жанравых, вобразна-матыўных і інш.), што кіруюць вытворчасцю і спажываннем тэкстаў.

Ключавыя словы: полісістэма, М. Багдановіч, літаратурная крытыка, мадэль камунікацыі, І. Эвен-Зохар.

**Aesthetic Doctrine by M. Bahdanovich-Critic
in the Light of the Model of Communication by I. Even-Zohar**

This work analyses critical articles by M. Bahdanovich from the viewpoint of methodology by the polysystemist I. Even-Zohar, in these articles the theorist and practitioner of Belarusian fine writing gives the precise definition of the problems of the national literature at the beginning of the XX century – absence of critical components: addressee, addresser, and also well-developed contemporary repertoire, whose functioning is controlled by social institutions and the market. Methods and techniques of developing the repertoire of the new Belarusian literature as the combination of general and concrete models (lexical and syntactical, genre, figurative and motivational, etc.), which control the production and perception of the text, are defined in the article.

Key words: Polysystem, M. Bahdanovich, literary criticism, communication model, I. Even-Zohar.

Уводзіны

Глыбокія і ўсебаковыя веды М. Багдановіча ў розных сферах гуманітарыстыкі дазволілі яму сінтэзаваць уласную эстэтычную дактрыну, сістэма якой стала адной з самых уплывовых для станаўлення нацыянальнай беларускай літаратуры пачатку XX ст. Увядзенне новых для беларускай паэзіі рэпертурам дзякуючы М. Багдановічу ішло і ў галіне мастацкай крытыкі, і ў прасторы літаратурнай творчасці. Дасканалыя артыкулы і даследаванні: «Беларускае адраджэнне» (1914), «Глыбы і слаі» (1911), «Кароткая гісторыя беларускай пісьменнасці да XVI стагоддзя» (1911), «За сто гадоў» (1911), «Новы перыяд у гісторыі беларускай літаратуры» (1912), «За тры гады» (1913), «Забыты шлях» (1915), «Стагоддзе руху беларускага народа» (1914), «Хто мы такі?» (1915), «Аб веры нашых прашчураў» (1916) – даз-

валяюць гаварыць, выкарыстоўваючы тэорыю полісістэмістаў, аб распрацоўцы М. Багдановічам шырокага і шматбаковага дыяпазону агульных і канкрэтных літаратурных рэпертуарных мадэляў (еўрапейскіх, рускіх, усходніх), што кіруюць вытворчасцю і спажываннем тэкстаў на пэўным этапе. У артыкулах малады навуковец здолеў прапанаваць такія новыя і перспектыўныя варыянты распрацоўкі літаратуразнаўчай і культуралагічнай праблематыкі, якія на доўгія гады вызначылі шляхі развіцця беларускага літаратурнага працэсу, апярэдзіў з'яўленне многіх сучасных падыходаў у галіне гуманітарыстыкі. Але літаратурна-крытычная спадчына М. Багдановіча сістэмна і комплексна не разглядалася. Такія вядомыя беларускія багдановічазнаўцы, як А. Лойка [1], А. Бачыла [2], Р. Бярозкін [3], Н. Ватацы [4], спарадычна спыняліся на вывучэнні розных ас-

пектаў артыкулаў і даследаванняў М. Багдановіча. У энцыклапедычным выданні, прысвечаным жыццю і творчасці М. Багдановіча [5], сабраныя аб'ектыўныя і грунтоўныя звесткі аб тэарэтычных і крытычных творах аўтара, але тэарэтыка-метадалагічныя дасягненні сучаснага літаратуразнаўства дазваляюць з новага пункту гледжання прааналізаваць творчую спадчыну М. Багдановіча, аднаго з класікаў беларускай літаратуры.

Асноўная частка

З пазіцый сучаснай полісістэмнай тэорыі, мадэлі камунікацыі, распрацаваных уплывовым сучасным філолагам і культурологам І. Эвен-Зохарам (нар. у 1939 г.), крытычная спадчына беларускага тэарэтыка і практыка літаратуры ўяўляе значную цікавасць, дазваляе прасачыць этапы і механізмы генезіса і функцыянавання новай нацыянальнай літаратуры, фарміравання і папаўнення наватарскага літаратурнага і мастацкага рэпертуараў у пэўны сацыякультурны перыяд. Характарыстыка гэтых чыннікаў з'яўляецца мэтай дадзенага даследавання.

Вядома, што ў сярэдзіне XIX ст. назіраецца значная актывізацыя агульнагерманскай самасвядомасці, выкліканая працэсамі аб'яднання дробных княстваў у адзіную дзяржаву. Гэтыя тэндэнцыі знайшлі адлюстраванне ў самабытнай нямецкай філасофіі і псіхалогіі. Ідэі народнага духу, выказаныя яшчэ Г. Гердэрам, дазволілі М. Лацарусу і Г. Штэйнталю ў артыкуле-маніфесце «Думкі аб народнай псіхалогіі» (1859) сфармуляваць праблематыку новай навукі аб псіхалогіі народаў, агульным псіха-культурным полі, што яднае нацыю, аб самасвядомасці і этнічнай ідэнтычнасці. З філасофіяй М. Лацаруса М. Багдановіч быў добра знаёмы, што вядома нам па артыкуле «В. Самийленко» (1916), у якім беларускі навуковец згадвае, што «Лацарус выясниў, што кромэ міравоззрэння, аснованых на мыслі, існуе два міравоззрэння ілі, лучше скажаць, міроотношения, аснованные на чувстве: романтическое и юмористическое» [6]. Сам тэрмін «міроотношение» ў артыкуле падаецца графічна выдзеленым, аўтар пазначае, што гэта запазычэнне з прац М. Лацаруса, а ўжыванне гэтага паняцця трапна перадае думку аб тым, што кожны чалавек са сваім індывідуальным светапоглядам, «міроотношением» – адначасова праваднік

культурных дасягненняў сваёй народнасці, на эмацыянальным і інтэлектуальным узроўні носьбіт нацыянальнай самасвядомасці.

Падобныя думкі былі для М. Багдановіча і іншых прадстаўнікоў беларускага нацыянальнага адраджэння пачатку XX ст. вельмі актуальнымі. У сваім канцэптуальным артыкуле «Забыты шлях» (1918) М. Багдановіч слухна адзначае: «Як кожны народ мае сваю нацыянальную душу, так ён мае і свой асаблівы склад (стыль) творчасці, найбольш прыдатны да гэтай душы. Ёсць ён і ў нас, беларусаў. І мы мусім звярнуцца да яго, каб укладзі што-небудзь сваё ў скарбніцу сусветнай культуры, каб уліць у нашу пазію свежыя сокі, каб стаць бліжэй да душы роднага народа, лепей наталіць яе духоўную смагу і сапраўды ўзяцца за вялікую працу: развіццё беларускай народнай культуры» [7]. Сапраўды, мова, літаратура, мастацтва – адмысловыя прадукты чалавечага розуму – могуць быць пазначаны як сутнасць народнага духу, сілы, што яднаюць грамадства.

Вядома таксама, што погляды М. Багдановіча набліжаліся і да ідэй рускага лінгвіста А. Патабні, які распрацоўваў арыгінальную канцэпцыю мовы як сродку, што звязвае людзей у аднасць. Мова ў культурна-гістарычным ракурсе павінна даследавацца ў сувязі з фальклорна-міфалагічнымі з'явамі, гісторыка-палітычнымі абставінамі таго ці іншага перыяду, мастацкімі каштоўнасцямі рознага парадку. Страта мовы, згодна з патабніанскай дактрынай, прыводзіць да дэнацыяналізацыі.

Але неабходна адзначыць, што вузкі погляд на нацыянальнае быў чужым М. Багдановічу, які не толькі актыўна клапаціўся пра развіццё новай беларускай літаратуры, аднаўленне мовы, але і цікавіўся іншымі славянскімі і наогул сусветнымі дасягненнямі прыгожага пісьменства, шмат даследаваў творчасць украінскіх, рускіх, заходне-еўрапейскіх майстроў слова, дакладна і прынцыпова вызначаючы моцныя і слабыя бакі айчынай літаратуры ў параўнанні з класічнымі і мадэрновымі досведамі сусветнага мастацтва.

Сама манера апаведу, абраная М. Багдановічам для свайго крытычнага разбору, характарызуецца наватарствам. Артыкулы пры ўсёй сур'ёзнасці зместу, дакладнасці фактаграфіі, што тычацца жыцця і творча-

сці таго ці іншага беларускага ці замежнага пісьменніка, ствараюць знешняе ўражанне свабоднай і нязмушанай інтанацыі, тонкіх псіхалагічных заўваг, цікавых назіранняў. Такі асаблівы жанр крытыкі прыгожага пісьменства ў гэтыя часы культываваўся і ў французскай літаратуры дзякуючы працам Ш. А. Сен-Бёва, што ствараў жывыя літаратурныя партрэты, складзеныя як вытанчаныя салонныя гутаркі, але заснаваныя на акадэмічных ведах і глыбокіх крытычных высновах.

М. Багдановіч, распрацоўваючы культурна-гістарычнае літаратуразнаўства, даводзіў, што беларускае прыгожае пісьменства – цэласны працэс, сістэма сістэм і ў старажытнасці, і ў новы час. Вытокі і аснова літаратурна-мастацкіх з’яў, на думку М. Багдановіча, – гістарычныя, палітычныя і псіхакультурныя фактары, агульны стан грамадскага жыцця народа. У артыкуле «Беларускае адраджэнне» (1914) сярод прычын заняпаду беларускай культуры М. Багдановіч адзначае менавіта пазалітаратурныя акалічнасці: «Лишенный классов, крепких экономически и культурно, подавленный крепостной зависимостью, белорусский народ не только не мог продолжать развитие своей культуры, но не был в состоянии даже просто сберечь уже добытое раньше. Лишь основные, первоначальные элементы культуры (вроде языка, обычаев и т. п.) удержал он за собою, а все остальное... было ассимилировано, вобрано в себе польской культурой и с тех пор фигурирует под польской этикеткой, будучи по существу белорусским» [8].

Цікавымі ўяўляюцца таксама мадэльнацыянальнай беларускай літаратуры XIX ст. і яе праблемы, якія падае М. Багдановіч у згаданым артыкуле «Беларускае адраджэнне». Погляды беларускага навукоўцы апярэдзілі некаторыя аспекты распрацаваных значна пазней якабсонаўскай і зохараўскай мадэляў камунікацыі. Згодна з Р. Якабсонам, да трох традыцыйных складнікаў маўленчага акта – адрасанта (той, хто гаворыць), адрасата (слухач) і кантэксту (прадмет гаворкі), дадаліся яшчэ тры: кантакт, код і паведнае. У больш пазнейшым варыянце І. Эвен-Зохара адбываецца замена паняцця «код» на дэфініцыю «рэпертуар». Код, на думку полісістэміста І. Эвен-Зохара, залішне абстрактны выраз, а вось «рэпертуар»

прадугледжвае працу з матэрыялам, гэта сукупнасць агульных і канкрэтных мадэляў (лексіка-сінтаксічных, жанравых, вобразна-матыўных і г. д.), што кіруюць вытворчасцю і спажываннем тэкстаў. Рэпертуар, такім чынам, гэта правілы і вытворчасць, і выкарыстанне літаратурнага і культурнага прадукту, варыянты знакавых паводзін наогул. Зохараўская мадэль носіць назву вытворчай, бо яна апісвае вытворчасць цэлага набору тэкстаў, а таксама іншых сацыяльна-культурных прадуктаў, важных для іх спажыўца. «Інстытуты» ўключаюць у сябе выдавецтвы, крытыкаў, сістэму адукацыі, сродкі масавай інфармацыі. Пад рынкам маецца на ўвазе не толькі купля-продаж літаратурных і культурных прадуктаў, але і працэсы прасоўвання, папулярызацыі, распаўсюджвання прадукту, аб’яднання пісьменнікаў, усе віды масмедыя.

Гэтыя мадэлі камунікацыі ў значнай ступені могуць ахарактарызаваць адносіны як у культуры ў цэлым, так і ў літаратуры ў прыватнасці. М. Багдановіч адзначае, што сярэдня XIX ст. для беларускай літаратуры ў сувязі з моцным рускім і польскім уплывам была вельмі складанай, творы, што з’яўляліся час ад часу, былі не адназначнымі: «Их слабость объясняется бесцельностью их существования: безграмотный народ этих произведений не мог знать, для интеллигенции же они не были хлебом духовным, а лишь простым привеском к литературе польской или великорусской» [8]. Правал камунікацыі на беларускай мове праз літаратурны твор даследчык тлумачыць так: «Горе ее заключалось в том, что у нее не было ни читателей, ни писателей – были лишь любители белорусской словесности» [8]. У артыкуле М. Багдановіч надвычай дакладна абазначае праблему нацыянальнай літаратуры – адсутнасць найважнейшых кампанентаў: адрасанта, адрасата, а таксама распрацаванага сучаснага кода, рэпертуару пры наяўнасці кантэксту і паведнага (інфармацыі, фрагментарных, але існуючых тэкстаў на беларускай мове, напрыклад, бліскучага «Тараса на Парнасе»).

Згодна з тэорыяй полісістэмістаў, каб літаратурны прадукт быў правільна зроблены і спажыты (створаны пісьменнікам і выкарыстаны чытачом), неабходна існаванне агульнага для іх рэпертуару. Гаворачы пра рэпертуар, неабходна ўдакладніць, што яго

функцыянаванне кантралюецца адразу дзвюма сіламі – сацыяльнымі інстытуцыямі і рынкам. Сацыяльныя інстытуцыі – гэта афіцыйныя ўстановы, органы ўлады, літаратурныя інстытуцыі, сродкі масавай інфармацыі і г. д.; па тлумачэнні І. Эвен-Зохара, «“інстытуцыі” складаюцца з сукупнасці фактараў, звязаных з кантролем культуры. Гэта інстытуцыі, якія кіруюць нормамі, санкцыянуюць адны і аспрэчваюць іншыя» («The “institution” consists of the aggregate of factors involved with the control of culture. It is the institution which governs the norms, sanctioning some and rejecting others») [9, p. 31]. Функцыянаванне такіх інстытуцый, напрыклад, у перыяд далучэння да Расіі, па словах М. Багдановіча, аказалася досыць рэпрэсіўным: «Было отменено действие Литовского статута, уничтожена уния, а вместе с тем и воспрещена проповедь по-белорусски, воспрещено (негласно) печатание белорусских книг, конфискованы ранее отпечатанные и т. п.» [8].

Пад рынкам патрэбна разумець сукупнасць фактараў, звязаных з прасоўваннем, маркетынгам культурнага ці літаратурнага тавару для спажывання адрасатам. Важна адзначыць, што адсутнасць рынку запяняе распаўсюджванне культурнага рэпертуару. Аўтаматычна своеасаблівым рынкам становяцца прафесійныя і аматарскія клубы і аб’яднанні, навучальныя ўстановы, «сродкі, а таксама ўключаныя мадэлі ўзаемадзеяння, якія прадастаўляюцца школай, фактычна складаюць рынак, строга кажучы» («The facilities, including the builtin interaction patterns, which are made available by the school, actually constitute the market strictly speaking»), – адзначае І. Эвен-Зохар [9, p. 33].

Абедзве сілы – сацыяльныя інстытуцыі, на тэрыторыі Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст. прадстаўлены ў значнай ступені органамі ўлады прарасійскай і прапольскай накіраванасці, а таксама адсутнасць навучальных устаноў, дзе было б запатрабавана вывучэнне мастацкіх твораў на беларускай мове, – былі скіраваны на татальнае стрымліванне развіцця і функцыянавання рэпертуару беларускай культуры і літаратуры. На пэўным этапе як процівага падобных тэндэнцый, указвае М. Багдановіч, «возник Виленский университет, появилась пресса, значительно увеличился спрос

на книгу, начала выкристаллизовываться интеллигенция» [8].

Неабходна адзначыць, што дзейнасць М. Багдановіча па стварэнні дзейснага і распрацаванага рэпертуару новай беларускай літаратуры вялася ў розных накірунках. Калі ў агульных рысах аналізаваць структуру рэпертуару, то відавочна, што ў ім выдзяляецца два розныя узроўні: узровень асобных элементаў і ўзровень мадэляў.

Узровень асобных элементаў можа быць прадстаўлены як вялікая колькасць разрозненых, але агульнапрынятых і ўстойлівых (нельга блытаць іх з лакальнымі тэкставымі адзінкамі) з’яў, прадуктаў, часцін, адзінак мовы, літаратуры, культуры. Узровень мадэляў можна аналітычна паказаць як суму ці камбінацыю асобных элементаў-рэпертурэм і правіл, якімі кіруюцца ўдзельнікі падзеі ў канкрэтны перыяд часу, гэта значыць спалучэння рэпертурэм як у часе, так і ў прасторы. Гэтае функцыянальнае выкарыстанне рэпертурэм можа быць патлумачана словамі самога І. Эвен-Зохара: «Недастаткова ведаць, што пэўныя сказы павінны быць сказаны, звяртаючыся да каго-небудзь; трэба ведаць, у якім парадку гэтыя сказы павінны быць сказаны» («For example, it is not sufficient to know that certain sentences should be said when addressing someone; one ought to know in what order these sentences should be said») [9, p. 23].

Творчасць М. Багдановіча, іншых «нашаніўцаў», а потым і «ўзвышэнцаў» была скіравана на распрацоўку новага рэпертуару беларускай культуры і літаратуры, а таксама выступала спробай зрабіць яго дамінуючым у грамадстве. Чым больш разнастайным (на ўзроўні тэм, жанраў, радоў, стылёвых плыняў і г. д.) выглядае рэпертуар, тым больш рэсурсаў для сацыякультурных пераменаў наогул. Па розных прычынах (значную іх частку пэўна і відавочна ў сваіх артыкулах абазначае і М. Багдановіч, і яго аднадумцы-«нашаніўцы») культура, літаратура могуць знаходзіцца ў стане стагнацыі. У такім выпадку, сведчыць тэорыя полісістэмістаў, «яе рэпертуар можа быць абмежаваны, што можа зрабіць яе больш схільнай да выкарыстання іншых даступных культур» («its repertoire may be limited, which may render it more disposed to use other accessible cultures») [8, p. 21–22]. М. Багдановіч такія тэндэнцыі тонка заўважае і гаво-

рыць аб з'яўленні новай рэпертуарнай мадэлі: «Возникла на почве местного “патриотизма” особая “краевая” литература, главным образом польская» [8] і далей пералічвае цэлы шэраг пісьменнікаў (А. Міцкевіч, Я. Чачот, В. Марцінкевіч, В. Сыракомля, В. Каратынскі, А. Вярэга-Дарэўскі і інш.), што стваралі свае тэксты па «краёвай» мадэлі, часцяком на польскай мове, радзей на беларускай, але абавязковым прадметам такой літаратуры было «описание Белоруссии, белорусской природы, белорусского крестьянства и мелкой шляхты, их повседневной жизни и обычаев. В эти описания нередко проскальзывали произведения белорусского народного творчества, встречалась и белорусская разговорная речь» [8].

Другім спосабам папаўнення рэпертуару становіцца зварот да рэпертуараў, што актыўна выкарыстоўваліся ў мінулыя часы, але па розных прычынах страцілі цэнтральнае становішча і перайшлі на перыферыю літаратурна-культурнага працэсу. Напрыклад, у эпоху Рамантызму атрымалі новае жыццё жанры і мадэлі з рэпертуару вуснай народнай творчасці, асабліва, калі фальклорная традыцыя багатая і добра распрацаваная. У такім выпадку ў нацыянальнай літаратуры і культуры з'яўляецца добрая магчымасць «паўторна выкарыстоўваць рэпертуары ў перыяды змяненняў, а не шукаць пабочныя рэпертуары» («to attempt recycling repertoires during periods of change rather than seeking extraneous repertoires») [9, p. 22]), як даводзіць І. Эвен-Зохар. Становіцца зразумелымі вельмі дбайныя адносіны М. Багдановіча і шэрагу іншых беларускіх пісьменнікаў да рэсурсаў нацыянальнай міфалогіі і фальклору. «Думаецца, пакуль мы робім першыя крокі, трэба нам трымацца народнай песні, як сляпы трымаецца плота», — дакладна адзначае тэарэтык і практык беларускай літаратуры [8].

Прыкладам дасканалага «паўторнага выкарыстання рэпертуару» стала нізка вершаў «У зачараваным царстве», што адкрывае зборнік М. Багдановіча «Вянок». Вобразны свет твораў гэтага цыклу знітаваны з фальклорна-міфалагічным рэпертуарам, матывамі і вобразамі, што прыйшлі з твораў народнай творчасці беларусаў. Матывы

спрадвечнай архаічнай Бацькаўшчыны не выкарыстоўваюцца ў творах М. Багдановіча ў рамках этнаграфічных замалёвак з натуты, але становяцца крыніцай арыгінальнасці. Міфалагічныя вобразы лесуноў, русалак, вадзянікоў, паганскага светабачання з яго буянствам фарбаў, гукаў, цудаў і магіі, культ хараства прыроды выразна супрацьпастаўлены сучаснаму спустошанаму стану беларускага прыгожага пісьменства, заняпаду нацыянальнай самаідэнтыфікацыі. Гэтыя два сусветы — архаічнае гарманічнае мінулае паганскіх часоў і сучасны стан беларускай мовы і культуры — кантрастуюць не толькі гістарычна, але і ў плане філасофіі і духоўнасці. Паэт даводзіць сучаснікам сваё настаўленне аб распрацаванасці «дзіўных радкоў», багатым арсенале беларускіх фальклорна-міфалагічных матываў і падштурхоўвае да актыўнага выкарыстання гэтых рэсурсаў міфатворчай народна-паэтычнай свядомасці ў літаратурных творах новай беларускай літаратуры, каб гэтыя рэсурсы ўмацавалі разуменне ўласнай беларускай этнічнай ідэнтычнасці.

Заклучэнне

Полісістэмны падыход, метадалагічныя магчымасці мадэлі камунікацыі І. Эвен-Зохара ў вывучэнні навуковых і крытычных артыкулаў М. Багдановіча спрыяюць выяўленню месца і ролі той ці іншай з'явы на мікра- і макраўзроўні — у межах творчай лабараторыі аўтара, эвалюцыі яго творчага метаду, а таксама ва ўзаемадзеянні эстэтычнай дактрыны М. Багдановіча з іншымі філасофскімі і сацыякультурнымі плынямі і накірункамі пэўнага гістарычнага перыяду як элемента больш складанага цэлага, а не ізаляванай часткі. Гэта дазваляе ўсвядоміць важныя рысы не толькі мастацкай манеры крытыка і паэта, але і канстантныя рысы нацыяментальнай сферы беларускай літаратуры і культуры як полісістэмных з'яў. Намі ўстаноўлена, што М. Багдановіч рухліва распрацоўваў дзейсную мадэль камунікацыі беларускай культуры і літаратуры з пункту гледжання рэпертуару, функцыянаванне якога кантралюецца сацыяльнымі інстытуцыямі і рынкам.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Лойка, А. Максім Багдановіч / А. Лойка. – Мінск : Навука і тэхніка, 1966. – 334 с.
2. Бачыла, А. Дарогамі Максіма Багдановіча / А. Бачыла. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Нар. асвета, 1983. – 104 с.
3. Бярозкін, Р. Чалавек напрудвесні : расказ пра Максіма Багдановіча / Р. Бярозкін ; пер. з рус. Ю. Канэ. – Мінск : Нар. асвета, 1986. – 176 с.
4. Ватацы, Н. Шляхі : гіст.-літ. арт. / Н. Ватацы. – Мінск : Маст. літ., 1986. – 175 с.
5. Максім Багдановіч : энцыклапедыя / склад. І. У. Саламевіч, М. В. Трус ; рэдкал.: Т. У. Бялова (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2011. – 608 с.
6. Багдановіч, М. В. Самійленко [Электронны рэсурс] / М. Багдановіч // Сайт Максіма Багдановіча. – Рэжым доступу: <https://www.maksimbogdanovich.ru/stories/239.htm>. – Дата доступу: 27.09.2020.
7. Багдановіч, М. Забыты шлях [Электронны рэсурс] / М. Багдановіч // Сайт Максіма Багдановіча. – Рэжым доступу: <https://www.maksimbogdanovich.ru/stories/236.htm>. – Дата доступу: 12.10.2020.
8. Багдановіч, М. Беларускае возроджэнне [Электронны рэсурс] / М. Багдановіч // Сайт Максіма Багдановіча. – Рэжым доступу: <https://www.maksimbogdanovich.ru/stories/241page-37.htm>. – Дата доступу: 12.10.2020.
9. Even-Zohar, I. Factors and Dependencies in Culture: A Revised Outline for Polysystem Culture Research / I. Even-Zohar // Canadian Review Of Comparative Literature. – 1997. – № XXIV. – P. 15–34.

REFERENCES

1. Lojka, A. Maksim Bahdanovich / A. Lojka. – Minsk : Navuka i tekhnika, 1966. – 334 s.
2. Bachyla, A. Darohami Maksima Bahdanovicha / A. Bachyla. – 2-je vyd., pieraprac. i dap. – Minsk : Nar. asvieta, 1983. – 104 s.
3. Biarozkin, R. Chalaviek naprudviesni : raskaz pra Maksima Bahdanovicha / R. Biarozkin ; pier. z rus. Yu. Kane. – Minsk : Nar. asvieta, 1986. – 176 s.
4. Vatacy, N. Shliakhi : hist.-lit. art. / N. Vatacy. – Minsk : Mast. lit., 1986. – 175 s.
5. Maksim Bahdanovich : encyklopedyja / sklad. I. U. Salamievich, M. V. Trus ; redkal.: T. U. Bialova (hal. red.) [i insh.]. – Minsk : Bielarus. Encsykl. imia P. Brouki, 2011. – 608 s.
6. Bahdanovich, M. V. Samyjlenko [Elektronny resurs] / M. Bahdanovich // Sajt Maksima Bogdanovicha. – Rezhym dostupu: <https://www.maksimbogdanovich.ru/stories/239.htm>. – Data dostupu: 27.09.2020.
7. Bahdanovich, M. Zabyty shliakh [Elektronny resurs] / M. Bahdanovich // Sajt Maksima Bogdanovicha. – Rezhym dostupu: <https://www.maksimbogdanovich.ru/stories/236.htm>. – Data dostupu: 12.10.2020.
8. Bahdanovich, M. Bieloruskoje vozrozhdenije [Elektronny resurs] / M. Bahdanovich // Sajt Maksima Bogdanovicha. – Rezhym dostupu: <https://www.maksimbogdanovich.ru/stories/241-page-37.htm>. – Data dostupu: 12.10.2020.
9. Even-Zohar, I. Factors and Dependencies in Culture: A Revised Outline for Polysystem Culture Research / I. Even-Zohar // Canadian Review Of Comparative Literature. – 1997. – № XXIV. – P. 15–34.

Рукапіс наступіў у рэдакцыю 21.02.2022